Published on *Institute for War and Peace Reporting* (https://iwpr.net)

قوربانیانی ژن لە هەڵەبجە سکاڵای ئەوە دەکەن فەرامۆشکراون

ئەوانەی لە کیمیابارانی هەڵەبجە رزگاربوون ئەڵێن یان چارەسەرێکی پزیشکی کەمیان وەرگرتووە یانە هەر تەواو لێی بێبەشبوون.
.

زۆرێك لەوانەی لە هێرشە کیمیاییەکەی هەڵەبجە لەلایەن سەدام حسەینەوە دەربازبوون لە ساڵی ١٩٨٨دا، تووشی شێرپەنجەی منداڵدان یان بۆری مناڵان بوون و لەو کاتەوە بە هۆی ئەو نەخۆشیەوە یان گیانیان لەدەستداوە یان تووشی خەمۆکی بوون و کێشەی دەروونیان هەیە. سەرەڕای ئەوەش، هەندێکیان تووشی نەزۆکی بوون و هەندێکی تریشیان مناڵی کەمئەندامیان بووە یاخود مناڵەکانیان هەر بە ساوایی لەبارچووە.

مەحبوبە فەرەج، ٤٧، کە لە هێرشەکە دەربازبووە، وتی، "شەوان بە زەحمەت خەوم لێدەکەوێت." مەحبوبە تووشی کێشەی تەندروستی بووە لە کۆئەندامی هەناسە و چاویدا و پێیوایە کیمیابارانەکە تووشی نەزۆکی کردووە.

مەحبوبە وتی، "چاوێکم رووی لە کزی کردووە و لەو کاتەشەوە مناڵم نابێت."

مەحبوبە وەکو زۆر لە قوربانیانی هەڵەبجە پێیووتراوە کە پێویستی بە چارەسەر هەیە لە دەرەوەی عێراق، بەڵام تا ئێستا هیچ کەس یارمەتی نەداوە بۆ ئەوەی چارەسەری پزیشکی بۆ بکرێت.

لە مانگی ئازاری ١٩٨٨دا، سوپای سەدام تێکەڵەیەك لە گازی کوشندەی خەردەل و گازی دەماری سارین و تابون و ئەعسابی بەسەر هەڵەبجەدا بەردایەوە، کە شارۆچکەیەکی ٨٠ هەزار کەسیە لە نزیك سنوری ئێران.

ئەو هێرشە، کە لە دوادواییەکانی شەڕی عێراق-ئێراندا روویدا و ٥٠٠٠ هەزار کەسی کوشت و هەزارەهاشی بریندارکرد، بە گەورەترین هێرشی چەکی کیمیایی دەدرێتەقەڵەم لە دژی دانیشتوانی مەدەنی. ئەمریکا، کە لە کاتی شەڕدا پشتگیری لە سەدام دەکرد، یەکەمجار هێرشەکەی خستە ئەستۆی ئێران، بەڵام دواتر لێپرسراوێتی ئەو هێرشەی خستە ئەستۆی سەدام حسەین.

لە کاتی هێرشەکەوە، تەنها یەك دیراسەی گەورە لەسەر کاریگەریەکانی هێرشەکە کراوە - ئەو دیراسەیەش دەساڵ لەمەوبەر ئەنجامدراوە. سیستمی چاودێری تەندروستی لە هەڵەبجە وێرانە و کەمێك لە دانیشتوان دەستیان بە خزمەتگوزاری تەندروستی گونجاو ڕادەگات، چ جا بە چارەسەری پێشکەوتووی تایبەتمەند.

چاودێری تەندروستی هەڵەبجە بە هەموو پێوانەیەك لە خوار ئاستی پێویستەوەیە. دکتۆر زریان عوسمانی وەزیری تەندروستی حکومەتی هەرێمی کوردستان وتی هەرچەندە حکومەتی هەرێمی کوردستان بەڵێنیداوە خەستەخانەیەك بەپێی ١٣ ملیۆن دۆلاری ئەمریکی دروستبکات، بەڵام تاکاتی ئامەدەکردنی ئەم راپۆرتە بەڵێندەرێکی بیناسازی دەستنیشان نەکراوە بۆ ئەو کارە.

هەزارەها کەس سکاڵای هەبوونی کێشەی تەندروستی ئەکەن، لەوانە؛ نەخۆشی پێست و شێرپەنجە و کۆئەندامی هەناسە و شێوانی زگماکی {تشوهات خلقیە} و نەخۆشی دڵ و هەروەها کەمئەندامی جەستەیی و دەروونی.

ژنان ئەڵێن ئەوان بەشێوەیەکی تایبەت فەرامۆشکراون، چونکە ژمارەیەکی کەم لە پسپۆری پزیشکی تایبەت بە ئافرەتان هەیە لەناو هەڵەبجە و دەوروبەریدا بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشە زاووزێیە شازانە و ئەو جۆرانەی شێرپەنجە کە زۆر کەس پێوەی دەناڵێنن.

بە مەزەنەی کۆمەڵەی قوربانیانی چەکی کیمیایی هەڵەبجە نزیکەی ٣٠٠ کەس بریندارن و زۆربەیان لە حاڵەتی خەتەردان. ئەو رێکخراوە ئاماری لا نیە چەند لەوانە ژنن.

له ئەنجامی هەوڵدان، حکومەتی هەرێمی کوردستان لەمدواییانەدا رازیبووە کە ٦٩ نەخۆش – کە نزیکەی نیوەیان ژنن – بنێرێت بۆ ئێران بۆ تەشخیس و چارەسەرکردن. لەو کاتەوە دوان لەو نەخۆشانە مردوون کە هەردووکیان ژنن.

کامیل عەبدولقادر وەیس، نوێنەری ئەو کۆمەڵەیە کە خۆشی یەکێکە لە قوربانیانی کیمیاباران، وتی پێویستە لێکۆڵینەوەی زیاتر ئەنجامبدرێت بۆ باشتر تێگەیشتن لە جۆر و مەودای ئەو کێشە تەندروستیانەی دانیشتوانی هەڵەبجە تووشیبوون.

کامیل وتی قوربانیە ژنەکان پێویستیان بە کەسانی پسپۆر هەیە و پێویستە لێکۆڵینەوە بکرێت بۆ زانینی رادەی ئەو کاریگەریانەی مادە کیمیاییەکان هەیانبووە لەسەر مناڵان.

لە کاتێکدا ژمارەیەکی زۆر لە خەڵك بە هیوای ئەوەبوون – و ئێستاش بە هیوای ئەوەن – ئەمریکا یارمەتی قوربانیانی چەکی کیمیایی بدات و پشتگیریان لێبکات دوای سەرنگونکردنی سەدام لە ٢٠٠٣ دا، بەڵام ئەو شارۆچکەیە یارمەتیەکی کەمی لە ئەمریکاوە پێگەیشتووە.

دانیشتوانەکەی ساڵی پار خۆپیشاندانێکی ناڕەزاییان کرد لە دژی نەبونی پشتگیریی بۆ هەڵەبجە، لە ئەنجامدا پێکدادان لە نێوان خۆپیشاندەران هێزەکانی ئاسایشدا روویدا. لەو خۆپیشاندانەدا کوڕێکی هەرزەکار گیانی لەدەستدا و یادگاری هەڵەبجەش، کە بۆ رێزلێنان لە قوربانیانی هەڵەبجە دروستکراوە، سووتێنرا.

دکتۆر ئاکۆ سەعید بەڕێوەبەری گشتی تەندروستی شارەزوور کە مەڵبەندەکەی هەڵەبجەیە وتی نەبونی لێکۆڵینەوە لەسەر ئەو حاڵەتانەی قوربانیانی چەکی کیمیایی تووشی بوون گەورەترین تەگەرەیە لەبەردەم هەر پێشڕەویەکدا.

دکتۆر ئاکۆ وتی لە ئێستادا دکتۆرەکان تەنها ئەتوانن مەزەنەبکەن سەبارەت بە پەیوەندی نێوان کێشە تەندروستیەکانی ژنانی هەڵەبجە و هێرشە کیمیاییەکان.

هەروەها وتی، "رۆژ لەدوای رۆژ تەندروستیان بەرەو خراپتر دەچێت. چاویان لاوازدەبێت، و لەوانەیە هەندێکیان کوێر ببن."

دکتۆر زریان داکۆکی لە حکومەتی هەرێم کرد لە دژی ئەو تۆمەتانەی گوایە قوربانیەکانی پشتگوێخستوە و وتی کێشەکە نەبونی شارەزایانی نێودەوڵەتیە.

"هێندە کەسانی شارەزای بیانی نیە کە لە کاریگەریەکانی چەکە کیمیاییەکان بزانن، هەر لەبەر ئەوەیە {حکومەت} نەیتوانیوە شارەزایان بهێنێت بۆ هەڵەبجە بۆ لێکۆڵینەوە."

پاش تێپەڕبوونی چەندین ساڵ، زۆر لە قوربانیانی ژن لە هەڵەبجە کەس نەچوو بەلایانەوە و بەدەردی خۆیانەوە بە ئێشو ئازارەوە ئەتلێنەوە.

تابان عەلی، ٣٨، لە کاتی کیمیابارانەکەی هەڵەبجەدا دووگیان بوو. مناڵێکی کچی بوو، بەڵام لەو کاتەوە تووشی نەزۆکی بووە و مناڵی تری نابێت. هەروەها جەستەی لیری دەرکردووە و کێشەی کۆئەندامی هەناسەدانیشی هەیە، کە ئەمەش دووان لە باوترین کێشەی تەندروستی قوربانیانی هەڵەبجەن.

تابان، لەگەڵ هەڵکردنی قۆڵیدا بۆ نیشاندانی پەڵەی سوور کە لەسەر پێستی دروستبووە، وتی، "هەموو شەوێك کە ئەچمە ناو جێگا چاوەڕێی مردنم."

تابان تووشی خەمۆکیەکی قورسیش بووە. تابان، کە سەرجەم خێزانەکەی لە هێرشەکەدا لەدەستداوە، وتی ناخۆشترین شت کە قبوڵی بکات ئەوەیە کە کچەکەی هەرگیز خوشك و برای نابینێت.

هەروەها وتی، "زۆرجار کە بیر لە ژیانی کچەکەم دەکەمەوە چاوم پردەبێت لە ئاو. ئەویش ژیانی وەکو من بەسەردەبات، بەبێ خوشك و بەبێ برا."

ئازیز مەحمود پەیامنێرێکی (IWPR) لە سلێمانی ە.

Location: Iraqi Kurdistan
Iraq
Iran

Source URL: https://iwpr.net/ku/global-voices/%D9%82%D9%88%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D9%86%DB%8C%D8%A7%D9%86%DB%8C-%DA%98%D9%86-%D9%84%D9%87%E2%80%8C%E2%80%8C-%D9%87%D9%87%E2%80%8C%DA%B5%D9%87%E2%80%8C%D8%A8%D8%AC%D9%87%E2%80%8C-%D8%B3%D9%83%D8%A7%DA%B5%D8%A7%DB%8C-%D8%A6%D9%87%E2%80%8C%D9%88%D9%87%E2%80%8C-%D8%AF%D9%87%E2%80%8C%D9%83%D9%87%E2%80%8C%D9%86-%D9%81%D9%87%E2%80%8C%D8%B1%D8%A7%D9%85%DB%86%D8%B4%D9%83%D8%B1%D8%A7%D9%88%D9%86